dit afscheid veelal neerkomt op toebidding van heil van boven.

Maar hoe volgt hieruit, dat zulk een toebidding slechts een nietszeggende phrase zou zijn? Of is niet heel de Schrift door, hetzelfde gebruik in toepassing? Verscheen de Heere niet zelfs na zijn opstanding aan zijn jongeren met de zegenbede: Vrede zij ulieden! En voorts, is niet juist door het constante gebruik in de apostolische geschriften, dit aloud gebruik als een wezenlijk integreerend deel in het onderling Christelijk verkeer opgenon en? Opgenomen niet alleen in de kerk van het Oosten, maar overgedragen naar de kerk van het Westen, en ook daar, door het gebruik van straks twintig eeuwen, geheiligd?

En als nu bovendien, zoo b.v. in Jacob's zegening van zijn zonen, zelfs de profetische openbaring zich van deze zegentoebidding bediend heeft, om een lichtstraal over de toekomst te werpen, is het dan niet ondiep en onnadenkend, in zulk een toebidding van den zegen Gods niets dan woorden en klanken te zien, en er alle *wezenlijke* beteekenis aan te ontzeggen?

Tegen den *zegen* staat over de *vloek*, en ook aan dien vloek kleeft in de heilige Schriftuur zoo ernstige beteekenis.

Niet aan elken vloek. Niet aan den vloek van haat en boosheid. Niet aan laaghartige gemeenheid, die den vloek als giftig wapen aangrijpt om te wonden. Maar wel aan den vloek van wie er toe gerechtigd is, aan den vloek van een vader, van een moeder, of van wie bekleed is met geestelijk gezag.

Zulk een vloek gold dan als onder hooge verantwoordelijkheid, onder inspiratie van Boven uitgesproken, en zulk een vloek *kwam*.

En waar nu tegenover dezen *vloek* stond een even scherp afgeteekende toespreking van *zegen*, en ook die toespreking van zegen haar woorden en beteekenis ontleende aan den persoon, aan de plaats en aan de gelegenheid waardoor en waaronder ze plaats greep, zoo blijkt wel, dat in dit hoogstopmerkelijk verschijnsel van *zegen* en *vloek* een geestelijke uiting schuilt, waarvoor in onze Westersche landen en in onze ongeestelijke tijden de zin en de ontvankelijkheid maar al te zeer teloor ging.

Van den vloek is onder ons bijna niets anders meer over dan de Godslasterlijke taal der ijdele lieden, die den heiligen naam des Heeren als stopwoord of als uiting van woede misbruiken; en van de zegenbede bleef weinig anders over dan de *wenschen* bij de intrede van een nieuw jaar, op een geboortedag of bij huwelijksluiting.

Maar juist in het machtig verschil tusschen een *wensch* en de aloude *toespreking van zegen* teekent zich dan ook het verzwakte en verflauwde van onze levensuiting.

Zelfs op het sterfbed wordt van zulk een *zegenen* van zijn kinderen weinig meer vernomen. Thans wordt bij het sterfbed meest alleen nog opgemerkt, of iemand al dan niet zacht en kalm, d. i. zonder merkbaren doodstrijd, heenging.

Veel meer hoort men meestal niet.

Toch hield onder dit alles het kerkelijk gebruik stand, en nog steeds komt de gemeente Gods saam onder de heilige begroeting en keert huiswaarts onder de toespreking van den zegen des Heeren. Zelfs staat men voor die laatste zegening allen saam op, buigt eerbiediglijk het hoofd, en hoort in stillen ernst de woorden der zegenspreking, straks met het *Amen* besloten, aan.

Dit is in hooge mate verblijdend, en de Bedienaar des Woords zal goed doen, door steeds deze laatste handeling van het scheiden door rustige kalmte en plechtigen toon te verhoogen.

Het voorafgaand uitspreken van de woorden: „En nu, ontvangt den zegen des Heeren!" is een inleiding die stemt, wijdt en verheft.

Wat toch uit zich in begroeting en slotzegen anders dan het heerlijk besef, dat de Gemeente des levenden Gods met een hoogere orde der dingen, dan deze wereld biedt, en met Hem die in deze hoogere orde der dingen zijn troon heeft gevestigd, in levend contact staat?

Wie in den geloove staat, weet dat hij leeft in tweeërlei wereld. In de gewone wereld saam met de ongeloovigen, en in die hoogere wereld saam met de heiligen om Gods troon, met de goede engelen, met zijn Heiland en Koning, en in zijn Christus met zijn Vader en zijn God.

Die twee werelden zijn in elkaar geschoven. Uit de hoogere orde is genade, vrede en leven, is kracht en mogendheid in deze zienlijke wereld ingedaald, heeft zich gehecht en kleeft nu in het Christenland aan allerlei Christelijke ordening en usantie. Maar het eigenlijke, het wezenlijke saamtreffen van deze beide sferen heeft toch alleen plaats in de geloovigen, die nog meeleven met deze zienlijke wereld, en toch de hoogere wereld in hun hart dragen; dit laatste zich uitend in hun gemeenschap van den Heiligen Geest.

En zoo dikwijls nu dat overwicht van het heilige in de geloovigen, tot klare uiting door het woord komt, is de heilige begroeting, en straks, als men scheidt, de toespreking van den zegen.

Maar juist hierdoor ontstaat in ons leven *tweeërlei sfeer*. De ééne de sfeer van de ongeloovige wereld, de andere de sfeer die uit de hoogere orde der dingen doorademd is.

Ge voelt dit terstond aan het onderscheid in uw gewaarwording, al naar gelang ge onder kinderen Gods, of onder kinderen der wereld u bevindt. In beide kringen, in beide sferen heerscht een andere toon, een andere taal, een andere liefde. Onder de kinderen der wereld neigt de bloem uws gemoeds er toe, om zich toe te sluiten; onder de kinderen Gods opent zich die kelk.

Dit geeft u geen reden, om u aan de zienlijke wereld te onttrekken. Integendeel, in haar gaf God u uw beroep, uw bezigheid. Ge zult er u zelfs voor wachten, om tegenover de kinderen der wereld u in geestelijken hoogmoed te verheffen. Wat waart ge beter dan zij, en wat is uw hooger leven meer dan enkel *genade*? Zelfs zult ge nooit uw roeping vergeten, om, gelijk uw Heiland, u aan die wereld te geven, haar te dienen, haar te zegenen met uw liefde, en ten goede op haar in te werken.

Maar uw geestelijk levensbehoud is en blijft, de tegenstelling tusschen de wereld en de hoogere orde der dingen scherp en diep te blijven gevoelen, en steeds uw gemeenschap met die hoogere orde te kweeken, te sterken, te voeden, en alles uit den weg te ruimen wat uw gemeenschap met die hoogere orde zou belemmeren of verzwakken.

Dit nu komt u toe, niet uit u zelf, niet van uw broeders, maar alleen van en uit uw God.

Wat uw levende betrekking met die hoogere wereld in stand houdt is uitsluitend de genade van Christus, de liefde van God en de gemeenschap met den Heiligen Geest.

En daarom is het nu, dat zoo dikwijls de gemeente saamkomt, de Dienaar des Woords haar met de toezegging hiervan begroet en bij het scheiden haar met de toezegging hiervan in den Naam des Heeren van zich laat.

Nabij God te zijn is de levenskracht van alle geloovigen. Dat alleen, niets anders. Wie afdoolt van zijn God, en van Hem vervreemdt, verzwakt zich, stoort zijn gemoedsleven, wordt weer in de wereld opgezogen. Daarentegen, wie bij zijn God blijft en leeft in zijn verborgen omgang, drinkt elken morgen opnieuw de krachten des Koninkrijks in, leeft geestelijk op, en wordt uit den Hooge doorademd.

En nu is die begroeting met zegening en dat scheiden met zegening de telkens herhaalde toezegging van God Drieëenig, dat zijn genade, zijn liefde en zijn gemeenschap zich naar u blijven toekeeren; dat uw God nabij u wil zijn, opdat gij nabij Hem zoudt wezen; en dat het alleen uw zonde is, die u die zalige gemeenschap doet derven.

Amsterdam, 8 Juni 1906.

Geen dogmatisch geschil.

Ofschoon onze redactie onverzwakt den goeden regel wenscht te handhaven, dat ze geen critiek op recensies opneemt, meenen we toch ditmaal een uitzondering te moeten maken voor Ds. Sikkel, nu hij het woord vraagt om een nadere verklaring te geven van zijne opvatting van het beeld Gods.

Hij schrijft ons het volgende:

Aan de Redactie van *de Heraut*.

Hooggeachte Redactie!

Met dankzegging voor uw belangrijke bespreking en aanbeveling van mijn „verklaring van het Boek Genesis" in twee achtereenvolgende nummers van *de Heraut*, verzoek ik u voor ditmaal voor het hier volgende schrijven een plaatsje in uw blad, al versta ik, dat de bescheidenheid en de hoffelijkheid een schrijver moeten terughouden, om over de persbeoordeelingen van zijn arbeid te gaan schrijven, en al erken ik ten volle het recht eener redactie, om repliek op boekbeoordeelingen niet op te nemen.

Het slot van uw stukken in verband met het geheel vraagt echter van mij een woord.

U erkent de groote bezwaren, waarmede ik bij het aanvatten eener verklaring van Genesis te worstelen had. Die bezwaren ondervond ik soms in benauwende mate.

Het gebrek aan Gereformeerde uitlegkundige studiën uit den nieuweren tijd over het eerste Bijbelboek, bepaald over de eerste elf hoofdstukken van Genesis, openbaart wel, wat de *Friesche Kerkbode* met reden noemde de „wonde plek" onzer Gereformeerde studiën. Het feit, dat èn de Theologische School èn de Vrije Universiteit ons tot heden in de uitlegkundige studiën niet meer baan braken, is benauwend.

Anderer boeken moeten worden afgekeurd en eigen boeken over de uitlegging van de Heilige Schrift, niet slechts in haar gewichtige eerste hoofdstukken maar ook in heel haar bouw, wachten wij, Gereformeerden, tot heden veelszins te vergeefs. Zelfs een hermeneutisch handboek ontbreekt ons.

Ik spreek dit niet uit als een verwijt. Ik weet, dat allereerst handhaving van de waarheid, die wij belijden, bestudeering der historie, positienemen op het terrein der wetenschap, zorg voor de Kerk en voor de levensbeginselen in het volk noodzakelijk zijn; en ik erken met groote dankbaarheid het groote, het zeer groote werk, dat op dit gebied door onze groote en eerbiedwaardige hoogleeraren, die ik met heel mijn hart lief heb en vereer, gedaan is en gedaan wordt. Maar het *feit*, dat wij, Gereformeerden, in de *uitlegging der Heilige Schrift*, die toch alleen Gods Woord is, zelfs bij de eerste heilige bladzijden, in dezen tijd in onze schaamte staan, verandert daar niet mee.

Nu kunnen wij zeker niet aanstonds komen, waar we zijn moeten; ik erken dit ten volle. Maar toch, in het voetspoor van Calvijn hebben de Gereformeerde *predikanten* in vroeger tijd veel gedaan tot verklaring der Heilige Schrift; en ditzelfde is *nog* hun taak en roeping, waaraan meerderen onder ons ook naar de mate van hun kracht zochten te voldoen. Kan hun werk uiteraard slechts zeer ten deele zijn, — toch, *zoo zij de Schriften niet kunnen ontsluiten*, kunnen zij geen dienaars des Woords zijn; en, wijl gaven en krachten ook onder hen verschillen, hebben zij elkander hierin te steunen en te dienen door samenwerking.

Onze tijd en het leven der menschheid zijn in grooten nood. Indien het licht van Gods getuigenis niet krachtig over onze eeuw doorbreekt, — wat zal haar einde zijn? De ontsluiting der Heilige Schrift als het Woord van den levenden God voor het leven der menschheid in de worsteling der eeuwen, ook van onze eeuw, dunkt mij daarom allernoodzakelijkst; zoowel het leven der menschheid, die niet weet vanwaar zij komt en waar zij heengaat, als de gemeente des Heeren, die het licht der wereld moet zijn en dragen, roepen hier om hulp.

In die overtuiging, en onder den drang der ziel om in dezen nood mede te dienen, kwam ik er na lang aarzelen toe, om naar de mate mijner gave en met aanwending van mijn beste vermogen, voor mijzelf en mijn ambtgenooten, die zich hiervoor met een deel van hun kracht en talent kunnen geven, een mijningang te maken tot de schriftelijke verklaring van Gods Woord met het oog op onzen tijd, — en zelf allereerst een stuk werk in conceptie te brengen; al wist ik vooruit dat ik daarmee allicht schrammen op kon loopen. Geve de Heere, dat door goed werk zonder overhaasting, bij mijn leven of na mijn dood, de verklaring der Heilige Schrift, die ik aanving, in haar geheel en in eenheid voltooid worde.

Uw breede bespreking en beoordeeling van mijn pogen, waardeer ik zeer; en uw opmerkingen, die gij aan het aangevangen werk ten goede wilt doen komen, zullen steeds ernstig door mij overwogen worden.

De breedte der behandeling van Gen. 1—11, die om de veelheid en het gewicht der *zaken* bij dit Schriftdeel onvermijdelijk was, maar waarbij ik steeds mijn woorden ernstig woog, en mij steeds zoo kort en scherp mogelijk uitdrukte, zal, gelijk gij ook wenscht, *exceptioneel* zijn. Voor de hoofdstukken 12—50 van Genesis slinkt die breedte reeds tot op een vierdedeel; en andere Schriftboeken zullen tot één deel bepaald blijven of tot een stuk van een deel.

Uw gewichtigste opmerking betrof een tweetal zinsneden uit mijn verklaring van Gen. 1 : 26.

U behoef ik niet te zeggen, hoeveel malen Calvijn als exegeet tegen Calvijn als dogmaticus is uitgespeeld, en omgekeerd; en dat dit na hem velen overkomen is; totdat de Exegese eerst geheel in de macht der Dogmatiek geraakte, en zij later elken band der gemeenschap met de Dogmatiek verwierp.

Exegese en *Dogmatiek* hebben *ieder* hun eigen vrijheid en recht, mits de band der gemeenschap, die in Gods Woord en in de analogie des geloofs gegeven is, door geen van beide verloochend worde; zij hebben daarmee over en weer een eigen recht en roeping *ook tegenover elkaar*, om samen te waken voor de waarheid en het gezag van Gods heilig Woord. Ik weet, dat dit ook ten volle door u erkend wordt.

Nu deel ik zonder eenige reserve en van heeler hart uw dogmatische overtuiging, dat het archetypisch *beeld Gods*, waarnaar God (volgens zijn eigen nadrukkelijk woord, waarin Hij zijn raadslag in Gen. 1 : 26 uitspreekt), den mensch maakte, schiep, *niets anders is dan de afspiegeling van het wezen des Drieëenigen Gods in zijn eigen goddelijk zelfbewustzijn*. Ik stelde dit ook exegetisch vast.

Maar behalve het feit, dat God den mensch schiep naar het beeld van zijn eigen wezen, moet de exegese van Gen. 1 : 26 de beteekenis der *woorden* vaststellen, waarin God ons zijn raadslag te kennen geeft; en zij moet de beteekenis van dien *raadslag* en van zijn inhoud vaststellen in verband met heel het scheppingswerk Gods en met het scheppend Woord Gods. Gen. 1 : 26 openbaart ons bijzonder Gods *raadslag* en voert ons daarmee tot Gods *Besluit*. In dien raadslag en in dat Besluit komt de *mensch* voor, dien God scheppen zal, en wel als het ectypisch beeld Gods, dat aan het archetypisch beeld Gods beantwoordt. In Gods raadslag en in Gods Besluit, met dien raadslag geopenbaard, komt *de mensch als mensch*, in wien de Schepping haar kroon en haar heer ontvangt, ongetwijfeld ook voor in verband met den Zoon als het eeuwige Woord, gelijk uit Joh. 1 : 1—4 blijkt. De exegese heeft bij Gen. 1 : 26 het één en het ander eenigermate te ontvouwen, voor het minst aan te duiden. En zij heeft voorts de Schrift te laten spreken, om den *mensch* als het ectypisch beeld Gods zuiver te bepalen.

Dat gij in dezen eisch van den exegetischen arbeid bij Gen. 1 : 26 met mij accoord gaat, en met mij den zwaren last van dezen eisch erkent, betwijfel ik niet.

Uw bezwaar betrof ook niet mijn exegese van Gen. 1 : 26 als zoodanig, die ik (met de bescheidenheid, welke het ten deele-kennen hier in dubbele mate vordert) vrijmoedig handhaaf; maar tegenover de uitdrukkingswijze in een paar zinsneden, die tot misduiding aanleiding kunnen geven, vroegt gij mij uit naam der Dogmatiek het wachtwoord.

Ik weiger het antwoord dan ook allerminst. En ik verklaar onomwonden, dat ik de door u bedoelde dwaalleeraars met u zeer beslist schuw; dat ik hun gevoelen bij Gen. 1 : 26 veroordeel en verwerp; en dat ik bij mijn verklaring ook geen voetstap zette op hun pad. Alle verkeerde schijn en alle mogelijkheid van misvatting moet echter op een zoo belangrijk punt, als het hier geldt, met de uiterste zorg weerstaan worden. Bij de corrigenda aan het einde van Deel één zal ik daarom aan wie mijn verklaring van Gen. 1 : 26 in de genoemde uitdrukkingen zou willen misduiden in den zin, waarin gij dit terecht bedenkelijk zoudt achten, den pas afsnijden.

Laat mij ten overvloede hier nog eenmaal mogen herhalen, dat het archetypisch beeld Gods, waarnaar God (Gen. 1 : 26) den mensch als het ectypisch beeld Gods bij Zichzelf bepaalde, in zijn raadslag noemde en openbaarde, en in de uitvoering van zijn woord schiep, *niet* is de Zoon als Zoon; ook *niet* is de Zoon als het eeuwige Woord; en ook *niet* is de mensch of de menschheid, of de idee „mensch"; maar dat dit archetypisch beeld Gods, waarnaar God den mensch schiep, *alleen* en *uitsluitend* is: *de weerspiegeling van het wezen Gods in zijn goddelijk zelfbewustzijn*.

Ik twijfel niet, of hiermee zult gij ten volle voldaan zijn en uwerzijds bereid, om mij de voldoening te geven, die door mij op hoogen prijs gesteld wordt.

Met de meeste hoogachting,

Uw dienstw. Dr. en Br.,

J. C. Sikkel.

Amsterdam, 4 Juni 1906.

Na deze openhartige verklaring hebben wij alleen onze dankbaarheid uit te spreken, dat Ds. Sikkel, even beslist als wij, het gevoelen der dwaalleeraars, waartegen we waarschuwden, verwerpt en met alle Gereformeerden erkent, dat het beeld waarnaar God den mensch schiep, niet anders is dan de afspiegeling van Gods wezen in zijn goddelijk zelfbewustzijn.

Het dogmatisch geschil, waarvoor we vreesden, blijkt dus op misverstand te berusten. En nu Ds. Sikkel zich bereid verklaart, enkele min juist geformuleerde uitdrukkingen onder de corrigenda nader toe te lichten, opdat mogelijk misverstand ook bij de lezers voorkomen worde, is daarmede deze quaestie gelukkig van de baan.

Dat we, wellicht wat hard, aan de alarmschel trokken, was alleen omdat we voor onze kerken niets meer zouden vreezen dan dat, onder den schijn van bijbelsche theologie, heterorthodoxe meeningen werden geïmporteerd. En al erkennen we ten volle het recht der vrije exegese, toch heeft de historie, met name in ons vaderland (men denke slechts aan Coccejus, Alting enz.) te duidelijk geleerd, hoe licht de vrijheid der exegese gebruikt kan worden als dekmantel om afwijkende geloofsovertuigingen ingang te doen vinden, dan dat een douanestation op de grens overbodige weelde zou zijn.

Met name geldt dit ten opzichte van het beeld Gods, omdat we daarin te doen hebben met een dier fundamenteele leerstukken, waarbij elke afwijking van de verst reikende gevolgen is. In het geschapen zijn naar het beeld Gods, ligt de grondbetrekking tusschen God en mensch, de wortel waaruit alle religie en zedelijkheid opschiet. Van daar dat onze Gereformeerde vaderen tusschen dat beeld Gods en den mensch geen tusschenschakel of wat ook wilden inschuiven; de mensch was rechtstreeks en onmiddellijk naar het beeld Gods geschapen, en dat beeld Gods was niet anders dan de afkaatsing van Gods eigen wezen in zijn Goddelijk bewustzijn. Alleen zóó kon de mensch een „zoon Gods" worden genaamd.

Nu het blijkt, dat Ds. Sikkel op dit cardinale punt het geheel met ons eens is, kunnen we zijn werk met te meer vrijmoedigheid aanbevelen. Het sein staat dogmatisch weer op veilig. Dat was voor ons de hoofdzaak.

De opmerking van Ds. Sikkel aan het adres van de Vrije Universiteit laten we daarbij glippen. Ieder weet, dat de Vrije Universiteit gedurende haar vijfentwintigjarig bestaan niet het geluk heeft gehad, één exegeet van professie aan haar theologische faculteit te verbinden. Noch Prof. Dilloo noch Prof. de Hartog waren van huis uit exegeten, en al namen ze als hulpdienst de exegese waar, ze waren niet met het oog op de exegese benoemd. Hetzelfde geldt van Prof. Rutgers en Prof. Geesink, wier studiën evenzeer op geheel ander gebied lagen, en het zou onbillijk zijn aan deze mannen een verwijt te maken, dat ze geen Schriftverklaring ons hebben geschonken. Toch voelen we zeer goed, dat hierin een leemte schuilt, en we hopen, dat, nu jongere krachten voor dezen arbeid aangewezen zijn, dit gebrek in de toekomst zal verholpen worden.

En voorts zal Ds. Sikkel wel erkennen, dat de arbeid der Vrije Universiteit met name voor de verklaring van de moeilijke vraagstukken, waarvoor het boek Genesis ons plaatst, toch niet geheel zonder beteekenis is geweest. Mogen we hem slechts herinneren aan wat Dr. Bavinck in zijn dogmatiek over de *Schepping* en het *Beeld Gods* schreef; aan hetgeen Dr. A. Kuyper zoo breedvoerig behandelde in zijn studie over de *Gemeene gratie* en aan de oratie van Dr. H. H. Kuyper over *Evolutie en Revelatie*.

Het debat gesloten.

Dr. Kromsigt acht dat het debat over de geestelijke signatuur van zijn partij thans veilig kan gesloten worden.

Ook onzerzijds willen we een disputt, dat toch tot geen beslissing leiden kan, niet noodeloos rekken, al meenen we, dat de *Gereformeerde kerk* onpartijdiger gedaan had met niet alleen repliek te leveren, maar ook onze argumenten aan haar lezers mee te deelen.

Alleen als acte de politesse willen we nog kort antwoorden op wat Dr. Kromsigt ten slotte aanvoert.

Vooreerst handhaaft hij, dat zijn groep noch Da Costa noch Groen van Prinsterer volgt, maar zuiver Gereformeerd is en aan de belijdenis onzer vaderen vasthoudt. Dat Dr. Hoedemaker op de Utrechtsche vergadering het bekende gedicht van Da Costa aanhaalde, was puur toevallig, en onze opmerking, dat de Hoedemakeriaansche groep zich meer met Da Costa dan met Groen verwant voelde, wordt zelfs „belachelijk" genoemd.

Mogen we, op gevaar af van ons nog meer belachelijk te maken in de oogen van de *Gereformeerde kerk*, ons de opmerking veroorloven, dat een kerkelijke groep, die met de ethischen en neo-Kohlbruggianen in bond optrekt om de kerk te reorganiseeren, en onder de huidige omstandigheden van een besliste handhaving der belijdenis niets weten wil, toch moeilijk zich zelf aandienen kan als *de confessioneele groep* bij uitnemendheid. De indruk, dien deze groep geeft, is veeleer, dat heel de confessie zich voor haar concentreert in één artikel van onze confessie, of nog liever in één zinsnede uit dat artikel, waarin aan de Overheid de taak wordt opgelegd om de zuivere kerk te beschermen en alle afgoderij en valschen eeredienst uit te roeien. Juist op dat punt, dat voor haar essentieel schijnt te zijn, ontmoet ze Da Costa op haar weg, die van zijn Oud-Testamentisch standpunt uit, Nederland het Israel onzer dagen noemde en aan de vorsten uit het huis van Oranje dezelfde roeping toekende als aan de koningen over Israel. Het aangehaalde vers van Da Costa, waarin deze gedachte zoo scherp mogelijk werd uitgedrukt, was derhalve meer dan een motto voor een gelegenheidsspeech; het was, gelijk Dr. Hoedemaker zelf verklaarde, de bezielende leuze van zijn groep. Indien we aan de confessioneelen onrecht doen, door op dit punt een geestelijke verwantschap met Da Costa te constateeren, dan ligt de schuld daarvan zeker niet bij ons, maar bij Dr. Hoedemaker.

Waar we voorts op het verwijt, dat *De Heraut* wel classificeerde, maar elk principieel debat met de confessioneele groep ontweek, opmerkten, dat *De Heraut* vroeger een uitvoerige critiek had geleverd op de idee volkskerk, door deze groep voorgestaan, antwoordt Dr. Kromsigt, dat onze teekening van de volkskerk een caricatuur was en dat we met opzet de geschriften van Dr. Hoedemaker, tot toelichting van zijn standpunt, hebben doodgezwegen.

Het eerste is een beschuldiging, die, zoo lang geen afdoend bewijs is aangebracht, eenvoudig ter zijde kan worden gelegd. De grief komt dus tenslotte hierop neer, dat we niet telkens critiek hebben geleverd op wat de vruchtbare pen van Dr. Hoedemaker aan ons kerkelijk publiek te lezen gaf.

Op deze grief nu gaan we liever niet in. Dr. Kromsigt, al maakte hij zelf den strijd met de doleantie niet mede, is toch genoeg op de hoogte met de histoire contemporaine om dat stilzwijgen te eerbiedigen. We zouden niet gaarne wonden openhalen, die nog nauwelijks vergroeid zijn. Dat de redacteur van *De Heraut* na zekere feiten, die we liefst niet meer ophalen, de polemiek met Dr. Hoedemaker staakte, zal elk man van eer verstaan.

Infra en Supra.

Het vraagstuk, dat met den naam van infra- of supralapsarisme wordt aangeduid, is een quaestie, die de diepste denkers in de Christelijke Kerk steeds heeft bezig gehouden, waaraan van weerszijden de scherpzinnigste argumenten zijn verspild geworden, maar die naar onze overtuiging nooit tot afdoende beslissing kan gebracht worden.

Reeds eene poging om dit vraagstuk op eenvoudige en bevattelijke wijze aan het volk voor te stellen, stuit op groote zwarigheden. Al wordt de term infra- en supralapsarisme ook veel gebruikt, er zijn slechts weinigen die verstaan, wat met deze woorden bedoeld wordt. En zelfs al legt ge ze nader uit, dan nog gaan ze de bevatting der eenvoudigen zeer verre te boven. Er zal dan ook wel niemand zijn, die deze vraag rekent tot de zaligmakende stukken van ons geloof. En elke strijd over dit geschil heeft meer gediend om de hoofden warm te maken, dan dat Gods volk daardoor is gesticht en opgebouwd in het geloof.

Het is ons daarom een oorzaak van blijdschap geweest, dat de Synode te Utrecht aan den twist over dit geschilpunt een einde heeft gemaakt. Al zal onder de theologen dit geschil wel altoos blijven bestaan, er is geen de minste reden waarom men wegens dit verschil van gevoelen elkander niet broederlijk zou kunnen verdragen. Want over en weer zal men moeten erkennen, dat we hier staan voor een mysterie zoo diep en zoo ondoorgrondelijk, dat zelfs het knapste verstand met ootmoed moet belijden, dat we slechts „ten deele kennen." En mits men aan beide zijden zich maar wacht voor overdrijving, waardoor òf God tot de oorzaak van den zondeval òf het Goddelijk raadsbesluit afhankelijk zou gemaakt worden van menschelijke willekeur, is er voor beide overtuigingen op onze Gereformeerde erve plaats.

We zijn daarom Ds. Littooy dankbaar, dat hij op zoo kalme en bezadigde wijze dit vraagstuk besprak; aantoonde, dat het supralapsarisme geen ketterij is, daar onze beste Gereformeerde theologen als Calvijn en Beza dit gevoelen hebben voorgestaan en met name Dr. A. Kuyper in bescherming nam tegenover de onbillijke critiek, indertijd door Ds. Hulst uit Amerika op diens standpunt uitgebracht. Zelfs meenen we dat Ds. Littooy nog iets verder had kunnen gaan en de legende had kunnen weerspreken, alsof Dr. A. Kuyper in den gewonen zin des woords een supralapsarier zou zijn, daar het genoegzaam bekend is, dat deze godgeleerde evenals Dr. Bavinck in zijn Dogmatiek het vraagstuk niet voor oplossing vatbaar acht. Er kan hoogstens sprake zijn van een handhaven van het betrekkelijk recht van het supralapsarisme, zonder dat aan de waarheid, die in het infralapsarisme ligt, daarom wordt te kort gedaan.

Indien Ds. Littooy zich dan ook tot deze historische uiteenzetting beperkt had en voorts de gronden had opgegeven, die voor beide gevoelens pleiten, om desnoods zelf een keuze te doen voor het eene of andere gevoelen, zouden we zijn persarbeid met waardeering hebben begroet. Maar nu onze Zeeuwsche nestor zich opmaakte om te bewijzen, dat onze Gereformeerde Kerken het infralapsarisme steeds hebben *beleden*, mag deze uitspraak niet zonder critiek worden voorbijgegaan.

Met belangstelling wachten we nader bewijs van deze uitspraak af, maar nu reeds zij opgemerkt, dat de Synode van Utrecht in het bekende rapport over de leergeschillen zich anders en naar onze overtuiging juister heeft uitgedrukt, En waar Ds. Littooy zelf dit rapport mede onderteekend heeft, hopen we, dat hij alsnog tot revisie van zijn gevoelen zal overgaan.

Indien het toch juist is, dat onze Gereformeerde kerken in hare belijdenisschriften, niet alleen hier maar ook elders, het infralapsarisme *beleden* en *gehuldigd* hebben, gelijk hij letterlijk schreef, dan spreekt het wel vanzelf, dat ieder die deze belijdenisschriften onderteekent, ook gehouden is het infralapsarisme mede te belijden en te huldigen. Het onderteekeningsformulier sluit hier allen twijfel buiten. Wie met de belijdenis der Kerk het niet eens is, kan in goede conscientie de belijdenis niet onderteekenen. Want wel laat het onderteekeningsformulier plaats open voor een eventueel gravamen, maar onder zeer scherp geformuleerde voorwaarden, nl. dat de persoon die dit gravamen heeft zijn afwijkende gevoelens noch in geschrifte, noch mondeling, noch openlijk, noch in het geheim zal propagandeeren en zoo spoedig mogelijk over dit gravamen de beslissing der Generale Synode zal vragen. Had Ds. Littooy gelijk, dat het infralapsarisme een stuk is van onze Confessie, dan zou òf voor de supralapsaristen in onze Kerken geen plaats zijn òf van hunnentwege op de eerstvolgende Synode om revisie der Confessie moeten worden gevraagd.

De Utrechtsche Synode, die juist geweigerd heeft over dit geschil een uitspraak te doen en de libertas prophetandi op dit punt met name gehandhaafd heeft, nam o.i. dan ook een veel juister standpunt in. Ze verklaarde, dat „onze belijdenisschriften ten opzichte van het leerstuk der uitverkiezing *de infralapsarische voorstelling volgen*", zonder dat hiermede bedoeld is „de supralapsarische voorstelling uit te sluiten of te veroordeelen". Ze hield staande, dat de Synode van Dordt „over dit geschilpunt geene uitspraak heeft gedaan", en dat al heeft niemand het recht om het supralapsarische gevoelen als „*de* leer der Gereformeerde Kerken in Nederland voor te stellen", daarom toch „niemand, die voor zich zelf het supralapsarische gevoelen voorstond, bemoeilijkt worden mocht".

Onze Kerken belijden en handhaven in hare belijdenisschriften de eeuwige uitverkiezing Gods en doen dit met name tegenover de Remonstranten door op grond van Gods, Woord te leeren, dat die uitverkiezing niet rust op het voorgezien geloof of de goede werken, maar op het wel-